

## Alcover, Fabra i Coromines: Carles Riba i els lingüistes<sup>1</sup>

Isabel Turull Crexells  
Universit  di Roma "La Sapienza"

### 1. Introducció

El segle XX representa per a la lingüística catalana un moment transcendental marcat per tres fites importants: en primer lloc el Simposi de la Llengua Catalana organitzat per Antoni Maria Alcover el 1906, després la publicació del *Diccionari General de Llengua Catalana*, conegut com el *Diccionari Fabra* el 1932, que marca un pas més en un procés clarament ascendent; en tercer lloc, però, aquest procés es veu trencat per la victòria del general Franco el 1939, que imposa un règim dictatorial de conseqüències nefastes fins a la mort del dictador el 1975. Cada un dels dos lingüistes que hem anomenat  s clarament representatiu del període a qu  es refereix, mentre que la situació durant el període franquista és molt diferent: si bé és cert que Joan Coromines hauria hagut de ser el successor natural de Pompeu Fabra, el pes que podia tenir la seva actuació com a lingüista era molt menor, per una banda pel sol fet de viure a l'estranger i en segon lloc per les circumstàncies polítiques internes i les prohibicions de tota mena que afectaven la llengua catalana. En aquest període és quan el paper del poeta Carles Riba esdevé fonamental en la lingüística del país.

Des de la mort de Carles Riba el 1959, la crítica s'ha ocupat en múltiples ocasions d'aquest aspecte del personatge, en un primer moment en clau hagiogràfica, valorant-ne els sacrificis personals i la gran preparació intel·lectual, i en un segon moment en clau gairebé demonitzadora veient-hi sobretot un literat que interferia en qüestions estrictament lingüístiques: en aquest paper volem col·locar les seves actuacions dins el context polític del moment i sobretot fer una anàlisi aprofundida i sense prejudicis dels seus escrits, especialment el pròleg a la segona edició del diccionari de Fabra l'any 1954, en ple franquisme.

### 2. Algunes qüestions terminològiques

Per analitzar de manera eficaç els textos que veurem, ens cal fer en primer lloc algunes ràpides consideracions de sem ntica diacrònica i fixar-nos en els canvis d'us que termes com *lingüista* o *filòleg* han sofert al llarg del temps.

Abans dels anys '60, *lingüista* era un terme poc utilitzat, com podem comprovar fent una cerca al CTILC: fins el 1928 només n'hi apareixen 6 ocurrencies; als trenta anys aproximats que van de 1929 a 1963 encara n'hi apareixen només 21; i fins al 1988,  s a dir en un període d'uns vint-i-cinc anys, 231. Aix , Riba parla sovint de *gramàtics*, amb aquesta accepció, tot i que segons el DGLC aquests siguin els que estudien una branca concreta de la lingüística; també utilitza l'hiperònim *tècnics* o l'hip nim *lexicògrafs*. En la introducció a la segona edició del DGLC,  s a dir ja el 1954, en canvi, fa una descripció de Fabra en què oposa el seu caràcter, ara s , de *lingüista*, pels recursos i el mètode, al de *filòleg*, per la intenció, abnegació i efica cia (Riba 1986, 348-349).

També *filòleg*, per altra banda, apareix sovint com a sinònim de *lingüista*. Riba l'utilitzava sense insistir en matisos especials en els seus primers articles, de 1918, aplicant-lo a Fabra: "un filòleg: Pompeu Fabra" (Riba 1985, 81) i també Fabra el mateix any distingia, simplement, en el seu article "Fil legs i poetes", entre la tasca del *filòleg* i la del *literat* (Fabra 1980, 143).

---

<sup>1</sup> Aquest article s'enquadra dins les activitats del Grup de Recerca Ne varietur (2014 SGR 1019).

Al DGLC, *lingüista* i *filòleg* apareixen relacionats amb la ciència corresponent a cadascun i la definició de *lingüística*, molt més curta, és inclosa en la de *filologia*: “lingüística: ciència del llenguatge; “filologia: ciència que estudia les llengües com a òrgans de la vida intel·lectual dels pobles; estudi científic del llenguatge, ciència lingüística.

Pel que fa a *literat*, els diferents sinònims són més transparents, des de *literat* a *escriptor*, *autor*, *poeta*, etc.

Afegim que en tot cas les friccions entre els que avui anomenem correntment *lingüistes* i els *literats* ja vénen de lluny, si és cert que pels volts de 1913 durant la discussió de la normativa, Eugeni d'Ors havia fet córrer la definició: “Els gramàtics són uns senyors que porten la maleta als escriptors”, fent referència a Fabra (Miracle, 482).

### 3. Alcover i Fabra

Entre les dues grans figures de la lingüística catalana en les primeres dècades del segle XX la relació no va ser fàcil, tot i que la crítica ha redimensionat en els darrers temps les desavinences entre els dos homes (Perea, 121-122 i ja abans Segarra 1991). En tot cas, pel que fa a Riba, la seva posició va ser sempre de total confiança en Fabra mentre la seva consideració de mossèn Alcover era més matisada, com veiem en els dos articles publicats a *La Veu de Catalunya* el 1918, el mateix any que el mallorquí abandonava l'Institut d'Estudis Catalans i rebutjava les *Normes Ortogràfiques* fabrianes. El primer, “Pompeu Fabra”, va aparèixer dividit en dues parts, el 9 i el 16 d'agost, i el segon, “De Pompeu Fabra, encara. Il·lustracions i corollaris”, el 23 d'agost (Riba 1985, 80-85).

Per començar, Riba hi cita el mateix Pompeu Fabra, en la seva famosa definició de quin és l'ideal que persegueix, i que ell adopta pràcticament com a seu:

Cal retenir, del parlament llegit per En Pompeu Fabra [...] un paràgraf substancial com una divisa: “L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera” (Riba 1985, 80).

A partir d'aquí, sense aprofundir en cap aspecte teòric particular, pren posició a favor de Fabra basant-se en conceptes reconegudament noucentistes, com ara la mancança que representa per a la nostra llengua respecte a les veïnes el fet de no haver tingut un període clàssic, i en l'autoritat principalment de Vossler i Lutoslawski. És vossleria el reconeixement del paper de l'individu en la creació i la difusió del llenguatge que veiem en aquestes seves paraules:

Però, essent el fet de la llengua un fet de llibertat, és a dir, de creació, era possible que els catalans, des d'un donat moment, *volguessin* no sols purificar la llengua, sinó més, arbitrar-la per formar-ne un idioma modern, expressió viva d'un esperit així mateix modern i viu (Riba 1985, 81).

Al segon d'aquests articles, Riba es fixa més especialment en el problema dels dialectalismes i ataca violentament qui els defensa, és a dir Alcover i els que pensen com ell: “Les ànimes dialectals s'han arrapat, han tancat els ulls i no han seguit; algú ha perdut l'esma i ell mateix no sap on para” (Riba 1985, 83). Riba defensa l'actuació de Fabra i de l'Institut que han sabut evitar que el català fos “una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària” (Riba 1985, 84), basant-se en Joubert: “Una llibertat sense mesura, en qualsevol cosa que sigui, és un mal sense mesura” (Riba 1985, 83).

Diguem també que en aquestes seves consideracions sobre lingüística, Riba no pretén en cap moment presentar una teoria articulada pròpia sobre la llengua però sí que defensa la llibertat del creador, definint quina és la “veritable natura del llenguatge”: “en què la part de creació original comença allí on acaben els límits de la convenció dins la comunitat lingüística (gramàtica), en altres mots, del residu passiu de l’activitat creadora de l’estil” (Riba 1985, 84). Parla de “veritable natura del llenguatge” però el que està definint és la part del llenguatge que té a veure amb la creació: existeix un llenguatge convencional i la creació original és allò que va més enllà; o dit d’una altra manera, el gramàtic té un paper fonamental en la fixació d’una base de llenguatge, el “llenguatge convencional”, però sobre aquesta, és l’escriptor qui desenvoluparà la seva capacitat de crear-se el seu propi *idioma*. I això ens recorda la ben famosa frase del seu contemporani Marcel Proust al *Contre Sainte-Beuve*: “Les beaux livres sont écrits dans une sorte de langue étrangère.”

L’any 1932, Riba és nomenat membre de l’Institut d’Estudis Catalans per cobrir la vacant causada per la mort d’Antoni Maria Alcover. El discurs de presa de posició que pronunciarà, “Els poetes i la llengua comuna” (Riba 1986, 86-92), serà una nova ocasió per expressar la seva lleialtat a Fabra al mateix temps que el seu escepticisme per l’actuació del manacorí. El seu “elogiat”, és a dir qui l’havia precedit en aquell càrrec, representava un moment important però superat de la trajectòria que havia de portar a l’ideal d’una llengua “comuna, clara i apta, indefinidament disponible”; l’amor i la passió innegables d’Alcover per la llengua, “un amor, un gran amor, desordenat per la mateixa fúria del seu impuls fins a esdevenir una joiosa, matussera, genial avarícia” (Riba 1986, 87), el portava a fixar-se massa en el detall, que vol dir en el recull meticulós i potser maniàtic de cada variant dialectal: “no crec que a ningú la profusió d’un codi hagi privat tant de veure la llei, que mai un fervorós de la llengua hagi tan inconscientment renunciat a captar-ne la unitat ideal per la il·lusió de les seves bigarrades aparences” (Riba 1986, 88).

Cal dir tanmateix que de la mateixa manera que cal redimensionar el conflicte entre Fabra i Alcover, també cal admetre que Riba reconeix les qualitats del lingüista manacorí. A la carta del 4 de maig de 1940 (Guardiola 1991, 125-130), en què dóna alguns consells al jove Santiago Pey, i on la privadesa del document li permet d’expressar sense massa filtres la seva veritable opinió sobre els col·laboradors de l’Institut d’Estudis Catalans, qualifica les publicacions de Mn. Alcover, això sí, de “perilloses si es manegen sense experiència”, però no de “dolentes”, ni “barroeres”, ni “fantasioses”, com ho són en canvi, segons ell, les de Mn. Griera o les de Montoliu:

Sigui prudent amb les publicacions de l’I.E.C.: dissortadament hi ha molta barreja. Les coses de Mn. Griera són dolentes; les de Montoliu, barroeres i fantasioses; les de Barnils, Casacuberta, Moll, Coromines, i, no cal dir, Fabra, bones de tot fiar; les de Mn. Alcover, perilloses si es manegen sense experiència.

Anys més tard, les consideracions de Riba envers els dos lingüistes seran de nou motiu de polèmica, aquest cop amb els joves que d’alguna manera en representaven la successió, Francesc de B. Moll i Joan Coromines, especialment amb el segon, amb qui el poeta va mantenir una llarga i profunda relació.

#### 4. Coromines: la relació humana amb Riba

La distància geogràfica en què Carles Riba i Joan Coromines van viure durant molts anys va propiciar els intercanvis epistolars entre els dos i tenim dues edicions diferents de l’abundant correspondència resultant (veg. bibliografia). En la de Carles-Jordi Guardiola se’ns presenten només les cartes de Riba, adreçades a diversos destinataris,

però l'aparat de notes és molt ric; hi trobem referències abundants i precises a les circumstàncies en què van ser escrites i també a les respostes dels diferents corresponents, entre ells Coromines. L'edició de Ferrer & Pujadas, en canvi, limitada als intercanvis entre els dos, mostra les cartes de l'un i de l'altre per ordre cronològic i hi trobem també en quatre annexos la transcripció d'altres documents que d'alguna manera es relacionen amb els temes tractats.

Coromines (1905-1997), més jove que Riba, es presenta al llarg d'aquests escrits com el deixeble que s'adreça al mestre: "Respectat Mestre", escriu en l'encapçalament de la primera, posant amb majúscula aquest mot; això malgrat que, si bé va ser deixeble de Riba a la Fundació Bernat Metge entre 1926 i 1928, al cap de pocs anys tots dos serien professors a la Universitat de Barcelona, Riba auxiliar de grec el 1927 i Coromines professor de filologia romànica el 1930.

Per altra banda, Riba fa correccions "de català" a algunes traduccions de Coromines per a la Fundació Bernat Metge i aquest generalment les accepta, tot i que en alguns casos no hi està totalment d'acord (09.05.1956, sobre la traducció de l'*Eunuc*): "També he de dir, però, que m'ha sobtat la gran quantitat de correccions merament *de català*" (Ferrer & Pujadas, 166).

Les correccions amb què no està d'acord van des de qüestions sintàctiques: "No veig cap fonament per al bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*", cosa que segons ell correspon a una exageració en les prescripcions i proscripcions de llenguatge (Ferrer & Pujadas, 167), fins a casos de canvis lèxics que simplement no s'explica: "En alguns casos simplement no m'explico la correcció (*bojament* i no *perdudament* enamorat!)." Tota la carta planteja dubtes sobre qüestions lingüístiques que Coromines discuteix, tot i que en general accepta l'opinió del mestre; essent el 1956, però, el deixeble pot discutir des d'una posició que ja és gairebé d'igualtat.

Al llarg de la correspondència es va produint una evolució en les relacions entre els dos intel·lectuals que arribarà al seu punt culminant, o més conflictiu, amb la reedició del DGLC. Llavors Coromines, totalment conscient de la seva vàlua com a lingüista, i especialment com a autor de diccionaris, com diu explícitament: "però, estimat Mestre, es tracta de «dictionary-making», i en això sóc l'únic amb experiència, i llarga experiència" (Ferrer & Pujadas, 113) cercarà d'imposar el seu parer i veurem quines seran les reaccions de Riba. Un cop mort Riba, també veurem com Coromines demostra que no li perdona la seva posició en aquella ocasió, i el critica obertament en un parlament d'homenatge a Pompeu Fabra el 1968.

## 5. Coromines i Riba davant els dialectalismes

Si tant Riba com Coromines estaven fonamentalment d'acord amb Fabra pel que fa als dialectalismes, al llarg de la correspondència entre els dos queda clar com n'és de diferent l'actitud del poeta amb la del lingüista.

És sobretot arran de la conferència de Moll, "Els dos diccionaris" el 20 de maig de 1954 (Ferrer & Pujadas, annex III), que els dos intel·lectuals discuteixen sobre aquestes qüestions. En aquella conferència, Moll havia posat en dubte d'alguna manera la validesa del diccionari de Fabra, del qual estava a punt de sortir la segona edició, i Coromines presenta a Riba l'esborrany de la carta que li vol enviar per saber-ne la seva opinió. Es tracta d'una carta en què el lingüista mira de fer una mediació de manera que el cisma del qual es parla i que estaria a punt de produir-se amb els escriptors de les Illes no arribi a ser una realitat. A la seva resposta (29.09.1954; Ferrer & Pujadas, 119-123; Guardiola 2005, 259-264), Riba finalment troba bé l'estratègia de mitjancer de Coromines, però no deixa de mantenir en la privadesa del context les seves posicions:

“És evident que a Mallorca avui hi ha un cisma, un cisma sense solta, i que per sostenir-lo s'augmenta d'una manera demagògica, de vegades poc lleial i tot, amb prima al pintoresquisme i a la peresa.” Riba hi recorda també l'altra polèmica que hi havia hagut amb els mallorquins amb la publicació de *Raixxa*<sup>2</sup>: “Sóc d'aquells a qui *Raixxa* va produir bastant mal efecte”, i sobretot insisteix en el paper central que ha de tenir el Principat: “el pes de la feina per a crear-lo [un català nacional], i sobretot els dels sofriments per a mantenir-lo, ha estat i és i serà al Principat que el portem, i és aquí que la creació prendrà el seu to i aquí se salvarà o es perdrà.” I com han d'actuar els escriptors: “tothom pot fer, si sap què vol dir escriure, el sacrifici dels seus petits dialectalismes; a mi, barceloní d'ascendència tortosina, no em costa pas gens d'escriure *estat* per *sigut*, ni *nosaltres* per *nosatros* o *natros* [...]”

## 6. Lingüistes o literats a la Secció Filològica

Això ens porta a una nova polèmica important en les relacions entre Riba i Coromines, la que oposa lingüistes i literats, que culminarà amb la segona edició del DGLC de Pompeu Fabra, presentada amb un pròleg escrit per un poeta.

En la correspondència entre Riba i Coromines, el tema ja apareix el 1949, quan els dos intel·lectuals reprenen els contactes després de 9 anys d'interrupció (interrupció deguda a simples qüestions de feina, segons diu Coromines) i un cop Fabra ja és mort. El lingüista mostra com no està gens d'acord amb els nomenaments d'Aramon i Sagarra a la Secció Filològica de l'IEC, ja que per a ell això significa convertir-la en “un cenacle de literats” (Ferrer & Pujadas, 78) i Riba li contesta que hi està totalment d'acord. Per a ell: “el successor d'En Fabra ha d'ésser un filòleg tècnic (prou poetes dins la Secció!)” (Ferrer & Pujadas, 84; Guardiola 2005, 234).

Tots dos estan d'acord, doncs, si més no al començament de l'intercanvi epistolar. Riba aprofita fins i tot per atacar Sagarra, que segons ell és un literat sense els mínims requisits per estar a l'Institut: “Em refereixo, és clar, al literat pur, i per torna irresponsable, que fa públicament gala de la seva irresponsabilitat, per exemple, més d'una vegada, àdhuc en sessió solemne, m'he tornat vermell pel nostre Institut d'Estudis Catalans.”

De tota manera, ja en aquest moment Riba matisa el seu acord afirmant que els lingüistes poden arribar a tenir un rigor que pot caure en el mecanicisme: “Cal, sí, dins la Secció –i aquest era el pensament del Fundador– el contrast del gust dels escriptors al rigor, sempre en perill d'ésser mecànic, dels lingüistes [...]”

Més endavant continua aquest acord de principi en què Riba accepta el seu propi paper d'escriptor i reconeix a Coromines el de lingüista, i en què tots dos delimiten els camps de coneixement de l'un i de l'altre. Per exemple en la qüestió de *Raixxa* de què parlàvem més amunt, Coromines accepta que Riba pot entendre-hi més en aspectes literaris, però és ell qui pot decidir sobre els lingüístics: “Hi ha alguna qüestió literària barrejada [...] en la qual em sembla clar que deu tenir raó vostè [...]. Quant a l'aspecte lingüístic de la discussió [...] parlar de cisma [...] em sembla exagerat, i àdhuc molt exagerat” (Ferrer & Pujadas, 129).

A mesura que l'intercanvi epistolar es fa més freqüent i més viu a causa de les crítiques de Coromines a la manera com s'està duent a terme la nova edició del diccionari de Fabra i tal com ha notat molt encertadament Miralles (63b) Riba es va

<sup>2</sup>Sobre aquesta polèmica vegeu la nota 7 a Guardiola 2005, 262-263. L'únic número de la revista *Raixxa* va aparèixer el gener del 1953. Segons Francesc de B. Moll, alguns intel·lectuals del Principat i concretament Riba van comentar de forma negativa la presència d'alguns termes mallorquins que no apareixien al DGLC i fins i tot van arribar a comentar amb sarcasme que se n'hauria de fer una “edició especial catalana.”

“exasperant.” Notem com contraposa els usuaris del diccionari, que “rondinen” pels canvis que s'hi han fet, amb el lingüista que en tot cas té “de moment la glòria de la seva demostració” (Ferrer & Pujadas, 136), i com considera que les raons científiques no ho són tot:

Crec que estarem d'acord a creure que les raons científiques no són enlloc l'única determinant en ortografia; el lingüista té de moment la glòria de la seva demostració, i no li és tan urgent de veure'n l'aplicació pràctica. Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara.

A la darrera carta en què Riba parla encara del diccionari, datada a Barcelona, 28 de febrer de 1955, la nova edició ja és al carrer amb tots els defectes que hi trobava Coromines i que no han estat esmenats. Hi tornarem més endavant i analitzarem de forma sistemàtica la polèmica segona edició del DGLC, però aturem-nos ara per veure com Riba fixa per al futur el paper d'ell mateix com a no-lingüista: “[...] i li asseguro francament, benvolgut Coromines, que si mai la Secció Filològica emprèn la confecció i l'edició d'un diccionari de la llengua culta (amb caràcter normatiu, per tant) entenc no haver d'ésser exclòs, com a literat que sóc amb alguna cosa a dir-hi, de la tasca.”

Encara més avall, potser amb una certa ironia, també avisa Coromines del perill de considerar la llengua com un camp d'experimentació de lingüistes: “Vostè serà digne de l'encàrrec, no solament pel seu immens saber tècnic, sinó també perquè, fidel als principis del Mestre, farà veure sempre inequívocament que considera la llengua [...] no com un camp d'experimentació de lingüistes.”

Pel que fa a Coromines, la seva posició també s'ha anat radicalitzant i ho podem anar veient entre línies, però on quedarà més clar és en el parlament que farà en honor de Fabra, l'any 1968, un cop mort Riba. Allà criticarà obertament l'escriptor, dient que les seves afirmacions respecte a Fabra (al pròleg de la segona edició del DGLC) eren “d'una falsedat radical” però que això es podia entendre perquè es tractava d'un *poeta*:

és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre [...]. Però aquest home era un poeta [...] i prou sabem que sovint és perillós mostrar a un escriptor així tot el que hom pensa de la poesia (citada per Medina, 18).

També a la carta de Coromines a Moll (Ferrer & Pujadas, 303) el lingüista considera els escriptors amb una certa condescendència: “Els escriptors solen ésser observadors superficials del llenguatge viu, almenys el que no els és completament familiar.” La posició de Riba no arriba mai a la radicalització i per a ell compta sempre la col·laboració entre lingüistes i literats, que per altra banda era la idea inicial i tants cops citada de Fabra.

## 7. Conseqüències de la guerra i l'exili: els de dins i els de fora

Una altra polèmica present en la correspondència és conseqüència de la guerra i de l'exili: els que van triar de marxar després de la derrota viuen en un context molt diferent dels que es van quedar i això provoca durant tot el període franquista algunes tensions entre els uns i els altres. En la relació entre Riba i Coromines traspuen aquestes tensions i podríem dir que culminen en els problemes per la nova edició del DGLC.

En un primer moment Riba va ser dels que van haver de marxar; tenim testimoni dels seus sentiments en la carta que adreçava a Frederic-Pau Verrié des de l'Isle-Adam, el 29 d'abril de 1940. A més d'algunes consideracions sobre aquesta seva situació i algunes referències a uns comentaris que es feien sobre ell, dels quals malauradament no sabem res més (com tampoc sobre l'article de què parla –Guardiola 1993, 606, nota–

i del qual diu que ha pogut sentir a la cara “l'angúnia de les escopinades”), ens interessa sobretot com explica la seva reacció d'exiliat:

Què vol fer-hi, amic? Vaig dir públicament els “sí” i els “no” que davant els esdeveniments en consciència creia que havia de dir, vaig definir-me i decidir-me, preveient que pagaria l'orgull de no ésser un indiferent o un covard, no solament al preu dels meus béns i de la meva posició, sinó també d'una bona part del meu crèdit moral i àdhuc d'una mica de la meva honra (Guardiola 1993, 605).

Al mateix temps que es queixa de la seva situació, agraeix també les mostres d'afecte que li arriben dels que no han marxat i accepta el repte d'haver de fer més pel fet de ser fora:

Per això m'entendreix i m'assegura la fidelitat dels qui com V. i els seus companys ens recorden amb afecte i confiança i se'ns adrecen coratjosament. Tenen dret a exigir més de nosaltres ara, en l'absència, que llavors en la presència mateixa.

També trobem aquests sentiments a les primeres cartes adreçades a Coromines, començant amb la que envia des de Boissy la Rivière el 15 d'abril de 1939: “No perdem contacte! Tinc fe que el país es salvarà, per nosaltres i pels que són allí i sabran resistir” (Guardiola 2005, 142; Ferrer & Pujadas, 52). O més endavant, el 29 de gener de 1940, ja des de l'Isle Adam, comenta els motius que el fan dubtar si acceptar o no una feina a Amèrica: entre aquests hi ha sobretot la “basarda” que li provoca “un transplantament, amb tot el perill de ser definitiu, o almenys molt llarg” (Guardiola 2005, 149; Ferrer & Pujadas, 54).

Tres anys més tard, Riba ha pres la decisió de tornar i escriu a Armand Obiols una carta datada a Montpeller el 26 de març de 1943. No hi dona justificacions per a la seva decisió, però d'alguna manera mostra com prefereix acceptar una realitat imperfecta que no pas aïllar-se en una puresa irreal: “Us tinc per massa intel·ligent per a posar-me a especificar-vos les raons en pro i en contra que he sospesat [...]. Hom es perdria entre principis purs; val més situar-se en la realitat imperfecta” (Guardiola 1991, 253). En tot cas, per a ell la tornada és una manera justa de servir Catalunya, encara que n'hi hagi d'altres, i l'única condició *sine qua non* per a tornar és no haver de retractar-se de res: “No se m'ha demanat res que signifiqui retractació, ni en pensament, i vaig allà baix en les condicions del més obscur dels emigrats que torna [...]”.

A partir d'aquí, doncs, Riba esdevé una mena d'exiliat *interior* (com escriu encara a Obiols el 7 de juliol de 1948: “d'algunes persones que ací també vivim en l'exili!”; Guardiola 1991, 340) i les seves actuacions en una situació extremadament difícil i complicada seran objecte de crítica per part dels *de fora* en diverses ocasions.

El 1949, per exemple, Antoni Ribera i Jordà, sota el pseudònim de Joan de Malniu, l'acusava, en un article a *La Nova Revista*, de ser un mestre de poca categoria i de desencoratjar el jovent fent així el joc a Franco; tampoc no van ser positives totes les reaccions a la seva participació als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la entre l'any 1952 i el 1954<sup>3</sup>. No hi insistirem aquí perquè el que ens interessa és veure com la situació de Riba influeix en la seva relació amb Coromines, el qual, exiliat ell també a partir del 1939, viu primer a l'Argentina i després

<sup>3</sup> Per a l'afer de Joan de Malniu, veg. Ferrer & Pujadas, 21; sobre les reaccions a la participació de Riba als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la, entre l'any 1952 i el 1954, Ferrer & Pujadas, 29 i següents.

a Chicago amb tornades esporàdiques a Catalunya, fins a la seva jubilació.

Coromines, tot i ser dels *de fora*, es col·loca en totes aquestes polèmiques a què hem al·ludit al costat de Riba, o com a mínim en posició de mediador, i escriu per exemple a Avel·lí Artís i Balaguer defensant el poeta de l'acusació de “derrotisme” que aquest li havia fet. Per a ell, tant vàlida és la posició de qui resta a l'exili com la de qui torna:

Res més legítim que restar a l'exili quan ho volen raons imperioses, de responsabilitat política o d'impossibilitat econòmica; res més just ni urgent, però, que tornar quan es tenen els mitjans de fer-ho: a deturar l'onada de castellanització que amenaça engolfar el nostre territori (Ferrer & Pujadas, 190-191).

I encara el 8 de novembre de 1953 (Ferrer & Pujadas, 207) defensa els que des de l'interior es troben en una situació gravíssima que els pot portar a fer errors: “La gent de l'Interior són els soldats del front, estimat senyor Artís, mentre que nosaltres seiem en una còmoda rereguarda.”

Però Coromines provoca en certa manera una altra polèmica amb Riba en què es veuen implicats “els de fora” i “els de dins.”

L'exili no va ser només una tragèdia per a les persones que van haver de marxar, sinó que va representar la decapitació de la societat catalana en tots els seus aspectes. Els exiliats no eren només polítics: Riba és un exemple d'intel·lectual que ja no podrà ensenyar mai més a la universitat de la mateixa manera que Catalunya es veu privada de metges com Josep Trueta, etc. D'aquesta manera queda compromesa també la formació dels joves, els quals per altra banda ja no tindran, en un règim de vocació autàrquica, la possibilitat de corregir les insuficiències d'una formació tancada dins l'estat espanyol.

En la seva correspondència pel que fa a la cobertura de les vacants a la Secció Filològica de què ja hem parlat, el lingüista insisteix, doncs, en la poca preparació que poden tenir els que no s'han format a l'exterior. Parla concretament de Badia i Margarit en termes molt poc afalagadors (22.08.1949): “la seva preparació és ben escassa, com és natural en algú que, en les actuals circumstàncies, no ha pogut estudiar fora d'Espanya” (Ferrer & Pujadas, 80); i insisteix que si els nous membres de la Secció s'han de triar entre els residents a Barcelona, això voldria dir deixar la gent preparada en minoria: “Un nou membre elegit entre els residents a Barcelona [...] posaria la gent preparada en situació definitiva i irreparable de minoria dintre la Secció” (Ferrer & Pujadas, 77). En aquesta situació, ell no té intenció de lligar-se a la Secció perquè voldria dir lligar-se “amb una majoria incompetent.”

Riba, per la seva banda, comprèn i està fonamentalment d'acord amb els arguments de Coromines. A la llarga resposta del 29 d'agost de 1949 (Guardiola 2005, 232-235 i Ferrer & Pujadas, 81-86), li comenta la situació dins de Catalunya insistint en les seves mateixes idees, afegint que la vida intel·lectual és molt difícil i que “en més d'un cas, si no en tots, se cedeix tot plegat per un plat de lletilles.” La polèmica es complica, però, al moment de la segona edició del DGLC, quan Coromines es veu exclòs, o si més no s'hi considera, de l'elaboració del volum. Per a ell, els barcelonins, o més concretament Ramon Aramon, han acaparat el projecte sense tenir en compte les opinions de gent més preparada, és a dir concretament ell mateix, que es trobava fora.

En la correspondència veiem com en un primer moment les seves queixes són respostes amb simpatia per Riba, però com aquesta simpatia va minvant a mesura que Coromines insisteix. En tot aquest carteig, Riba intenta fer veure al seu corresponsal la dificultat dels que viuen a l'interior i com no es poden aplicar de forma tallant els criteris que caldria aplicar en una situació normal, per exemple el 26 de novembre de 1954:

[...] espero que, en tornar, tenint davant dels ulls, viva i desagradable, la complicació de les coses d'aquí dins, recordarà una vegada més aquella dita nostra: “no es pot matar tot el que és gras”, i cedirà més fàcilment en coses secundàries per salvar-ne d'importants (Ferrer & Pujadas, 134).

En la mateixa carta, el poeta arriba a parlar de complexos de l'emigrat: “Temo que V., sense adonar-se'n, s'abandoni una mica al complex de solitud i de recel propi de l'emigrat (jo també ho he estat)”, cosa que Coromines respondrà evidentment dolgut el 4 de desembre (Ferrer & Pujadas, 140). Les cometes són de l'autor: “En el meu cas és clar que no hi ha «complexos», ni menys d'emigrat.”

## 8. La segona edició del DGLC

Ja hem anat veient com la gran polèmica que va enfrontar els dos personatges va ser la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* i especialment el pròleg que hi va fer Riba.

En tenim un bon estudi general al segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (Balcells, Izquierdo & Pujol, 114-128). Els autors es basen principalment en la correspondència entre Riba i Coromines d'aquell període, però també comenten les afirmacions d'altres investigadors, des de les encomiàstiques de Triadú que parla d'heroisme pel que fa a la posició de Riba al llarg de la dictadura, fins a les de Joan Fuster que d'alguna manera desmitifica la figura del poeta. Segons Fuster, és la circumstància de trobar-se sol perquè la resta d'intel·lectuals o bé són a l'exili o bé són en connivència amb la dictadura que li dóna una autoritat que d'altra manera no hauria tingut: “[Riba,] que abans de 1940 podia semblar «un de més» entre ells, passà a ser-hi el «primer»” (Fuster, 199).

També Joan Veny, de manera més tècnica, s'ocupa de la qüestió en “El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes”, inclòs dins el volum de les *Obres Completes* de Fabra que recull la primera edició del DGLC.

En primer lloc, cal dir que la iniciativa de la reedició no va ser de l'Institut, malgrat que fos una idea de què es parlava de feia temps, sinó d'Antoni López-Llausàs, que ja s'havia ocupat de la primera edició i que en principi només n'havia de fer una reimpressió. Pel que es deia en aquells moments, “essent En López posseïdor de tot el plom amb el qual es va imprimir... el reimprimeix” (Ermengol Vila i Vallès citat per Joan Coromines<sup>4</sup>; Ferrer & Pujadas, 106).

La primera carta de la correspondència entre Riba i Coromines en què apareix la qüestió demostra com aquest se n'ha assabentat per casualitat: a partir d'aquí el seu disgust va creixent pel fet de no poder-hi intervenir, o si més no, no tant com ell voldria i com considera que hauria de poder fer donades les seves capacitats de “dictionary-making” (Ferrer & Pujadas, 113). Riba, per la seva banda, amb l'actitud que ja veiem més amunt de qui ha de sobreviure en les condicions que imposa la dictadura, intenta trobar-hi els aspectes positius i veu fins i tot com una victòria el fet que finalment hi hagi estat acceptada la intervenció de l'IEC: “Ja es va obtenir prou (ho considero una victòria personal meua) acceptant la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans” (Guardiola 1993, 173; Ferrer & Pujadas, 135).

En segon lloc, i pel que fa a la posició concreta de Riba, és necessari no confondre-la amb la d'Aramon. Si és cert que Riba assumeix la responsabilitat del diccionari que sortirà finalment a la llum el 1954 amb el seu “Prefaci”, veiem a través de les cartes a Coromines com les seves intervencions concretes en les qüestions de la llengua són mínimes. Riba insisteix sempre en l'autoritat que per a ell té el lexicògraf. Per exemple:

<sup>4</sup> Carta de Joan Coromines a Carles Riba, datada a Chicago, 6 de gener de 1954.

tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí (Guardiola 1993, 174; Ferrer & Pujadas, 135).

El mateix Coromines comenta a Nicolau d'Olwer (31.08.1954; Balcells, Izquierdo & Pujol, 118) que Riba havia acceptat les seves propostes, “fora d'un parell de detalls”, mentre Aramon no.

El fet és que per a Coromines aquesta nova edició era l'ocasió per renovar el DGLC, que ja tenia més de vint anys, i ell mateix es considerava la persona adient per continuar la tasca de Pompeu Fabra després de la mort d'aquest. Riba en canvi, adoptant el punt de vista de l'escriptor, més que les qualitats lingüístiques intrínseques del producte trobava important que pogués ser acceptat. Per a ell era fonamental que pogués demostrar d'alguna manera la seva autoritat, cosa que només li podia donar l'autoria de Fabra, i aquest era el motiu de la seva actitud totalment conservadora.

En els pocs comentaris que tenim sobre qüestions lingüístiques concretes, el nostre poeta només indica els acords que han estat presos per la Secció, sense dir-hi la seva, fins i tot quan es tracta dels famosos *viuda*, *pendre* i *racó*. Citem ara diversos punts de la carta que envia a Coromines el 26 de novembre de 1954 (Ferrer & Pujadas, 134-137; Guardiola 1993, 173-176), per la seva importància (els subratllats són de Riba): “Només s'han fet addicions i modificacions (a part les del propi Fabra, i encara no totes) *proposades per V. Racó* s'ha admès com a forma única. Només han restat per a ulterior estudi els casos de *prendre-pendre* i de *vídua-viuda* [...]”

Més avall, insisteix que els canvis no són ben rebuts pels utilitzadors del diccionari, i que per això tota l'actitud de l'IEC ha de ser conservadora: “Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara; i amb raó, perquè en la vida de la llengua tot és vivent i per tant té capacitat d'engendrar vida, fins els errors en les formes gràfiques.”

Per altra banda, la situació de privacions de tota mena i en particular la manca d'escola en català o de mitjans per a la difusió d'aquests canvis en feia difícil la posada a la pràctica: “i d'altra banda, *hic et nunc*, els canvis difícilment poden ésser donats a conèixer.”

Per tots aquests motius, veurem com articula el seu pròleg. Diguem tanmateix d'entrada que en aquesta carta el justifica referint-se diversos cops a l'autoritat, i per altra banda a l'acceptació, etc.: “La impressió que va fer el meu pròleg en ésser llegit en el ple, és que seria acceptat fins per aquells que de vegades semblen, o són, adversos a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans o del mateix Fabra.” I encara: “És sobre les raons per a reconèixer la màxima autoritat al nostre Mestre que més m'aturo en les meves pàgines.”

Les dues darreres cartes en què es parla d'aquest assumpte són conseqüència de la reacció final de Coromines que amenaça amb la seva dimissió (que finalment no farà efectiva) i posa algunes condicions per a la seva permanència a l'IEC. A la seva del 28 de febrer de 1955 (Guardiola 2005, 265-270; Ferrer & Pujadas, 156-163), Riba justifica altre cop la manera com va anar la publicació de la segona edició del diccionari en el sentit que no se'n volia fer un de nou, sinó que “es reeditava, es reimprimia simplement corregit segons els papers pòstums d'en Fabra, el diccionari del nostre mestre comú.” Coromines en la seva curta resposta (Ferrer & Pujadas, 164-165) només diu que pot estar d'acord amb algunes coses però no amb totes.

A partir d'aquí, els pocs contactes epistolars entre els dos abans de la mort de Riba tractaran de qüestions sobre les traduccions per a la Fundació Bernat Metge.

## 9. El prefaci de Riba a la segona edició del DGLC<sup>5</sup>

Una part important de la polèmica que va seguir la segona edició del DGLC es va concentrar en el pròleg de Riba, el qual es va considerar per una banda un aval en un moment en què l'autoritat de Fabra començava a ser discutida i per altra banda un atac envers la mateixa persona de Fabra, que hi apareixia com un lingüista considerat amb condescendència pel literat Carles Riba.

Diguem per començar que si continuem llegint la carta que acabem tot just de citar (de febrer de 1955), veiem com el propi Riba en cap moment no considera que el seu pròleg pugui anar més enllà, sobretot pel que fa a l'autoritat, del propi Fabra:

O jo no tinc consciència del que escric, o desafio qui V. vulgui a demostrar que, dins el meu pròleg, jo vaig, en la proclamació d'aquesta autoritat, més enllà d'on arribava el mateix Fabra en el seu prefaci a la primera edició (Ferrer & Pujadas, 161-162; Guardiola 2005, 268-269).

Tanmateix, el pròleg ja era un aval pel sol fet de ser-hi; a més, l'IEC el va considerar un document fonamental i en la sessió plenària del 6 de novembre de 1954 va votar per unanimitat adherir-s'hi de ple: “s'acorda per unanimitat [...] l'adhesió de l'Institut en ple a les doctrines exposades pel Sr. Riba i a la forma de llur exposició<sup>6</sup>.”

I quines són aquestes “doctrines”, i com s'exposen?

Si comparem el pròleg de Riba amb el que Fabra anteposava a la primera edició del DGLC el 1932, ens adonem de seguida de dos fets obvis: en primer lloc, que el del lingüista és molt més curt, és a dir més concís i pràctic; en segon lloc, que les primeres paraules de Fabra són per justificar la forma amb què havia treballat per a la confecció de l'obra, és a dir introduir per què es tractava d'un *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut, mentre les de Riba són encomiàstiques de l'obra de Fabra. Per a ell, la justificació d'aquesta reedició és encara l'autoritat del Mestre: “Cal celebrar com una ventura aquesta reedició del *Diccionari general de la llengua catalana*: el correntment anomenat *Diccionari Fabra* (Riba 1954, XI).”

És clar, doncs, un cop més que Riba actua en qualitat d'escriptor, un escriptor amb una bona preparació lingüística, però escriptor al cap i a la fi.

Pel que fa als continguts dels dos pròlegs, altre cop veiem en el primer justificacions sobre decisions lingüístiques és a dir per què alguns mots no han estat inclosos, mentre Riba estructura el seu al voltant de la figura del seu predecessor, i la utilitza com a justificació suficient per a la validesa del volum. En realitat, el poeta va fins i tot més enllà, i dóna la seva interpretació sobre el terme tants cops citat posteriorment de *canemàs* de manera que no sigui considerat una limitació:

No és, doncs, com han interpretat alguns, el *Diccionari Fabra* el simple *canemàs* d'un futur diccionari de la llengua literària, amb un valor normatiu precari, a perdre així que surti un diccionari més gros. *Canemàs*, ho és d'un repertori total [...] (Riba 1954, XVII).

És a dir que segons ell la validesa del volum continua sent la mateixa, i encara afegeix que el diccionari més gros de l'Institut pot esperar ja que s'està publicant l'anomenat Diccionari Alcover (citats en altres llocs com a DCVB).

<sup>5</sup> Citem, si no diem una altra cosa, per la primera publicació del prefaci de Riba, és a dir dins l'edició de 1954 del diccionari de Fabra: Riba 1954 (veg. bibliografia).

<sup>6</sup> Document consultable a l'Arxiu de l'IEC i en línia a

<<http://arxiudigital.iec.cat/Exe/ZyNET.exe?Client=ADIEC&Init=1&ZyAction=ZyActionr&Index=1>>.

Per aquesta, com per moltes altres informacions, agraeixo l'ajut del doctor Joan Soler, de l'IEC.

Alguns crítics han vist una certa desautorització de l'obra d'Alcover en la crítica de Riba respecte a la disposició tipogràfica dels materials, que “fa arriscada la seva consulta” (Riba 1954, XVII). Entre aquests, encara recentment Veny (66) troba necessari justificar aquesta disposició afirmant que “l'actitud orientadora sobre la normativa és constant.” Cal pensar que també aquí Riba seguia al peu de la lletra l'autoritat que reconeixia a Fabra: el nostre poeta tenia davant dels ulls el pròleg on aquest detallava explícitament, malgrat fos un text curt, quina havia de ser la disposició tipogràfica concreta del futur Diccionari de l'Institut: “En aquest, en què els mots figuraran distribuïts en dues llistes alfabètiques distintes (com, per exemple, en el Webster, anglès, o en el Petrocchi, italià) [...] (Fabra 1932, VI)”; i encara: “poden acollir-se –separats que vagin dels mots d'ús general en la llengua– des del mot antic completament caigut en desuetud [...]” (Fabra 1932, VI). La disposició tipogràfica del Diccionari Alcover, doncs, no era correcta perquè no seguia els preceptes fabrians, o el que Riba considerava “preceptes fabrians.”

Al final del seu pròleg, i insistint encara en la qüestió segons ell bàsica de l'autoritat, Riba fa una referència implícita a la polèmica amb Coromines, al·ludint als nous genis. Per a ell, aquests, que seran els que podran efectivament elaborar el diccionari del català literari, podran ser filòlegs o literats però sobretot hauran de tenir el reconeixement que els doni autoritat:

Sempre serà bo de reconèixer-li [al diccionari Fabra] autoritat “fins aquell moment”; vull dir fins al moment, no de l'aparició, sinó del reconeixement irrefutable dels nous genis de la llengua, que siguin literats o que siguin filòlegs (Riba 1954, XVII, recollit també a Ferrer & Pujadas, 250).

Així veiem com per a Riba la doctrina és l'autoritat de Fabra, i la validesa del diccionari és exactament la que li havia donat el lingüista al moment de la seva primera edició. Per a ell el que és important és presentar al públic un producte de prestigi i evitar així qualsevol risc de desafecció per la llengua. A la carta que ja hem citat (26.11.1954) on justifica davant Coromines les seves decisions respecte al diccionari, veiem la seva angoixa pel risc que alguna acció respecte a la llengua produeixi en els parlants aquesta desafecció fent que acabi convertint-se en una mena de *patuès*:

No s'ha de desdenyar ni de negligir *res* que d'una manera o altra pugui dur a augmentar o a sostenir en la gent el sentiment del prestigi de l'idioma; V. com a lingüista sap que són la minva i la desaparició d'aquest sentiment que fan lliscar una parla de la situació d'idioma culte a la de *patuès*. El perill d'això, que és la nostra angoixa de cada dia, des de fora queda ocult [...] (Ferrer & Pujadas, 135; Guardiola 1993, 173).

És evident, tanmateix, i ja ho hem dit més amunt, que en aquell moment és Riba qui està donant autoritat al diccionari amb el seu pròleg i amb el suport de l'IEC, i que el mateix Fabra probablement no hauria avalat el diccionari tal com va ser publicat vint anys després de la seva primera edició, però la situació no permetia un procés *normal*.

## 10. El *gust* i l'*honnête homme*

L'altra qüestió que apareix com a base de tot aquest escrit és la del *gust*, és a dir el fet que, segons Riba, Fabra tenia aquesta qualitat en gran mesura, i l'aparent contradicció entre aquesta afirmació i la que confereix a Fabra una curiositat literària no gaire superior “a la mínima exigible en l'*honnête homme*” (Riba 1954, XIV).

Abans que res, cal col·locar cronològicament aquestes afirmacions. Segons Murgades (335), la primera referència al *gust* de Fabra es troba en un comentari de

Carles Soldevila publicat a *La Publicitat* el 1932 (Soldevila 1932) i la següent en un article de Josep M. de Sagarra de 1933 (Sagarra 1995). Murgades, però, també afirma que quan Riba esmenta altre cop el *gust* de Fabra en el seu pròleg a la segona edició del diccionari, ho fa “tenint més *in mente* la doctrina del preceptista francès Vaugelas (1934 [1647]) que no pas l'apunt sagarrià” (Murgades, 336; vegeu també Turull 2008 i Turull 2012). Riba, en efecte, està carregant el terme *gust* amb un valor que li proporciona la seva història cultural, potser de la mateixa manera que ho feia en el seu llenguatge poètic. En el primer llibre d'*Estances*, per exemple, la dificultat per comprendre alguns poemes es pot trobar en la manera d'usar el lèxic, que exigeix a mots com *voluptat*, *gelosia* o *folia*, un rendiment que, en català, aquests no tenien, mentre sí que l'haurien tingut en altres llengües (Ferrater 1979, 31):

Els termes equivalents anglesos, per exemple, immediatament haurien revelat el sentit, perquè l'anglès, o bé el francès, tenen els termes de descripció moral molt llimats i molt ajustats per una enorme tradició de novel·la, que és el que el català no té. [...] Perquè, justament, els seus poemes, ell els pensava, naturalment, en altres llengües llimades per aquest cultiu dels termes de descripció moral, i va intentar obtenir dels mots catalans aquest rendiment de descripció moral que els mots catalans no li podien donar.

En el cas del *gust* ens trobem amb un problema semblant: Riba l'aplica a Fabra pensant en el context del segle XVII francès, en què el seu ús estava relacionat íntimament amb el concepte d'*honnête homme* que veurem més avall. Els comentaris polèmics que va fer el mateix Ferrater el 1968 –o la seva “torpedinada directa”, amb paraules de Murgades (336)–, referint-se amb sarcasme a l'aplicació d'aquesta qualitat a Fabra: “Si Fabra tenia o no tenia bon gust, ni ho sospito, perquè mai no he llegit cap comentari seu ni sobre la moda ni sobre els poms de flors” (Ferrater 1981, 3) serien, com a mínim pel que fa a Riba, una interpretació banal del terme *gust*, tot i que sí que tindrien raó de ser en el cas de Soldevila o Sagarra. És cert que, com diu encara Murgades, el que pretenia Ferrater era fer una provocació per “trençar amb la tradició més hagiogràfica que no pas pròpiament epistemològica generada fins llavors entorn de la figura i de l'obra de Fabra” (Murgades, 336).

En qualsevol cas, la veritable polèmica que encara no s'ha placat (Murgades, 336-337), després del primer “irat” comentari de Coromines el 1968, és la provocada per la referència a una pretesa limitació de la curiositat literària de Fabra. També aquí ens hem de fixar en el valor que Riba dona a la seva afirmació.

Carles-Jordi Guardiola fa un seguiment esquemàtic però exhaustiu de la qüestió (Guardiola 1993, 176). En primer lloc es refereix al comentari de Coromines del 1968, que apareix a *Lleures i converses d'un filòleg* (Coromines, 394) i que també cita llargament Medina al pròleg de l'Epistolari (Medina, 17-18). Coromines, passats ja uns anys des de la mort de Riba, deixava sortir en aquest text tot el malestar que li havia causat no poder influir sobre l'escrit que introduiria la segona edició del diccionari de Fabra. Triem per exemple un fragment del que cita Medina (2002, 17-18):

Amb horror vaig llegir fa setze anys aquests frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: “no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*.”

Si no fos prou clara la seva posició, accentuada per l'ús d'un substantiu tan radical com “horror”, veiem com més avall Coromines encara insisteix que aquest “il·lustre crític català”, és a dir Riba, era un poeta, i amb to despectiu parla dels poetes com una

raça irritable i per tant perillosa: “O genus irritabile vatum!” Podem afegir aquesta consideració a la polèmica de què hem parlat anteriorment sobre lingüistes i literats, però el que ens interessa aquí és simplement que Coromines veu ofensiva la frase de Riba, i hi respon amb el mateix to que ell hi veu.

En l'esquema de Guardiola, la polèmica continua amb altres crítics que veuen més o menys profunda la cultura literària de Fabra: Lamuela i Murgades la matisen (Lamuela & Murgades, 212), Mila Segarra considera que “A ell [Fabra] no l'interessaven gaire les traduccions dels clàssics llatins i grecs” (Segarra 1991, 112). També hi ha autors declaradament fabrians que en cap moment semblen veure cap ofensa en el pròleg de Riba i fins i tot el troben “molt recomanable”: Josep Miracle (1968, 8), per exemple, cosa que vol dir que segons ell no pot haver-hi res d'ofensiu contra el Mestre. Per altra banda, el fet que el ple de l'IEC l'aprovi i publiqui la seva adhesió en ple “a les doctrines que s'hi exposen”, com hem vist més amunt, significa que tampoc l'Institut no hi ha vist res d'ofensiu.

Per acabar aquest seguiment de la polèmica segons Guardiola, citem encara el comentari “barroer i mancat de tot rigor”, de Xavier Bru de Sala publicat en una revista setmanal el 1993:

*L'honnête homme*, vist per Riba, és un pobre d'esperit [...]. Insult amagat al pròleg del Diccionari [...]. Refugiat (el disgust) amb arteria a les pàgines d'un pròleg escrit en homenatge (“Dos disgustos eternos”, *Set Dies/Idees*, 21.02.1993).

El fet és, doncs, que la crítica en general o bé no s'ha referit de cap manera a l'afirmació de Riba, o bé hi ha vist una disminució de les qualitats de Fabra. Encara Murgades parla de “contradicció” en un text que altrament qualifica de “ditiràmbic” sobre el lingüista:

La relativa contradicció per part de Riba és que, en aquest mateix passatge ditiràmbic sobre Fabra del seu prefaci al DGLC, gosa atribuir-li una curiositat literària no gaire superior a “la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*” (Murgades, 336).

Murgades en parla només de passada, perquè considera que les afirmacions fonamentals de Riba sobre Fabra en el seu prefaci són les que indiquen justament en el lingüista les qualitats de l'humanista, però hi veu efectivament una contradicció. Ara bé, ja hem dit més amunt que no podem analitzar el lèxic de Riba limitant-nos al nivell superficial. Si en el cas del *gust*, vèiem com l'havíem de col·locar dins el context del segle XVII francès i especialment de Vaugelas, aquí encara amb més motiu haurem de pensar en el context d'un concepte que se'ns proposa fins i tot directament en francès. Els manuals de literatura francesa ens proposen algunes bones descripcions del que hauria de ser *l'honnête homme*; els coneguts volums de la Lagarde et Michard, per exemple, ens el mostren com un ésser ideal:

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée (Lagarde & Michard, 8-9).

En cap cas la comparació pot ser considerada despectiva. Si és cert que Riba la utilitza en una frase on apareixen diverses negacions i termes limitadors (“mínima”, etc.), la seva és una matisació sobre un nivell d'admiració en realitat altíssim. Si analitzem la seva expressió dins el context i li donem el valor que històricament ha de

tenir, veiem clarament com no existeix cap contradicció amb el to encomiàstic de la resta del pròleg. Riba continua expressant la seva admiració per Fabra de forma coherent amb tot el que hem anat veient al llarg d'aquestes pàgines.

### **11. Conclusions**

La relació de Riba amb els lingüistes que han marcat la història de la llengua catalana al segle XX va ser en un primer moment de total confiança envers els entesos, o els *tècnics*, si volem, que havien de proporcionar als escriptors les eines amb les quals aquests es podien crear el propi *idioma*, però especialment en Fabra. Després de la guerra i especialment després de la mort d'aquest el 1948, quan les circumstàncies i un gran sentit de responsabilitat envers el país el porten a assumir un paper fonamental en el camp lingüístic, la seva obsessió és mantenir les idees fabrianes fins i tot més enllà del que aquest hauria volgut.

**Obres citades**

- Balcells, A., S. Izquierdo & E. Pujol. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, 2, de 1942 als temps recents*. Catarroja/Barcelona: Ed. Afers, 2007.
- Coromines, J. *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, 1974 [1a ed. 1971].
- Fabra, P. "Prefaci." En *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1932. V-IX.
- . *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62 i "La Caixa", 1980.
- Ferrater, G. *La poesia de Carles Riba*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
- . *Sobre el llenguatge*. J. Ferraté ed. Barcelona: Edicions Quaderns Crema, 1981.
- Ferrer, J. & J. Pujadas eds. *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2002.
- Fuster, J. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, 1971.
- Guardiola, C. J. ed. *Cartes de Carles Riba. Vol. I. 1910-1938*. Barcelona: La Magrana, 1990.
- , ed. *Cartes de Carles Riba. Vol. II. 1939-1952*. Barcelona: La Magrana, 1991.
- , ed. *Cartes de Carles Riba. Vol. III. 1953-1959*. Barcelona: La Magrana, 1993.
- , ed. *Cartes de Carles Riba, Vol. IV: apèndix 1916-1959*. Barcelona: IEC, 2005.
- Lagarde, A. & L. Michard. *Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire. XVIIe siècle*. Paris: Bordas, 1985.
- Lamuela, X. & J. Murgades. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, 1984.
- Medina, J. "Pròleg." En J. Ferrer & J. Pujadas eds. *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2002. 5-34.
- Miracle, J. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà, 1968.
- Miralles, C. "Joan Coromines i Carles Riba corresponsals." *Serra d'Or* 525 (2003): 61-65.
- Perea, M. P. "Acords i desacords entre Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover en relació amb les Normes ortogràfiques." En A. Montserrat & O. Cubells eds. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional La Lingüística de Pompeu Fabra*. Tarragona: Cossetània edicions, 2007. 121-131.
- Riba, C. "Prefaci a la segona edició." En P. Fabra. *Diccionari general de la llengua catalana, segona edició*. Barcelona: Antoni López-Llausàs editor, 1954.
- . *Obres completes. Vol. II, Crítica, 1*. E. Sullà ed. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- . *Obres completes. Vol. III, Crítica, 2*. E. Sullà & J. Medina eds. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- . *Obres completes. Vol. IV, Crítica, 3*. E. Sullà & J. Medina eds. Barcelona: Edicions 62, 1988.
- Sagarra, J. M. de. "El Diccionari Fabra." *Mirador* 235 (03/08/1933) [Recollit a Sagarra, J. M. de. *L'aperitiu*. Barcelona: La Campana, 1995. 293-295.]
- Segarra, M. *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Ed. Enciclopèdia Catalana, Biblioteca Universitària, 1985.
- . *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries, 1991.
- Soldevila, C. "El diccionari Fabra." *La Publicitat* (28/12/1932).
- Turull, I. *Carles Riba, lingüista*. Tesi doctoral. UAB, Barcelona, 2008. Disponible a Internet: <http://ddd.uab.es/record/44627?ln=es>
- . "Carles Riba i Pompeu Fabra." En M. À. Pradilla ed. *Fabra, encara: Actes del III*

*Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra” (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: IEC, 2012. 177-185.

**Sigles**

CTILC = Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana. Disponible a Internet:  
<http://ctilc.iec.cat/>

DGLC = Fabra, P. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1932.